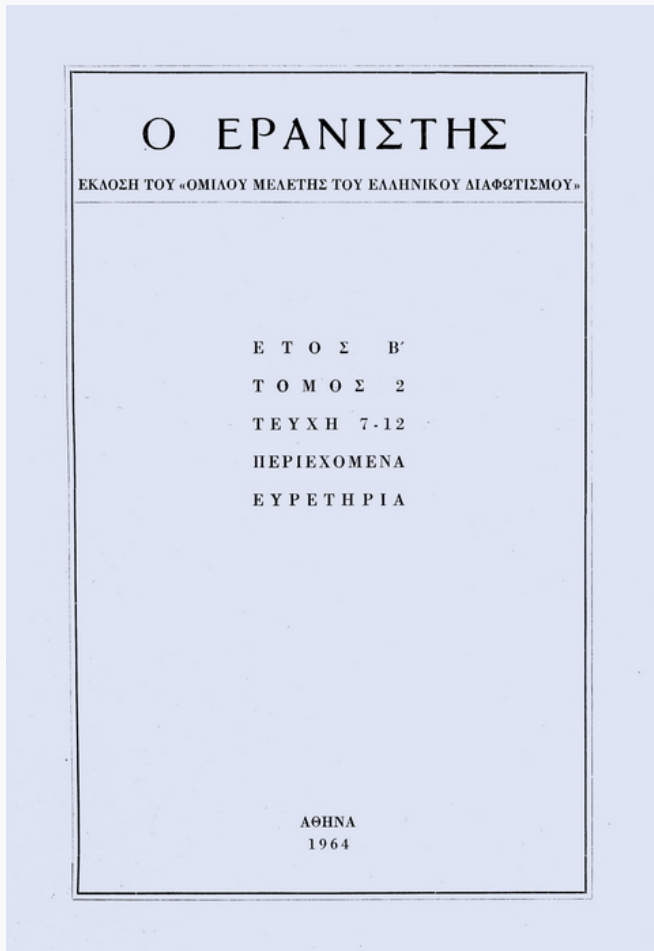

The Gleaner

Vol 2 (1964)

Κώδιξ του Εργαστηρίου Φαρμακογνωσίας του
Πανεπιστημίου Αθηνών

Παν. Γ. Κρητικός

doi: [10.12681/er.9642](https://doi.org/10.12681/er.9642)

Copyright © 2016, Παν. Γ. Κρητικός

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κρητικός Π. Γ. (2016). Κώδιξ του Εργαστηρίου Φαρμακογνωσίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. *The Gleaner*, 2, 68–77.
<https://doi.org/10.12681/er.9642>

ΚΩΔΙΞ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΦΑΡΜΑΚΟΓΝΩΣΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ Ἐργαστήριον τῆς Φαρμακογνωσίας ἀπέκτησε δι' ἀγορᾶς χειρόγραφον κώδικα περιλαμβάνοντα ποικίλην ὕλην ἰατροφαρμακευτικοῦ καὶ γεωργικοῦ περιεχομένου.

Ἡ μελέτη τούτου παρέχει ἐνδιαφερούσας πληροφορίες τῆς περιόδου, καθ' ἣν ἐγράφη οὗτος.

Ἐκρίναμεν σκόπιμον ὅπως διὰ τῆς παρούσης ἀναγγείλωμεν τὴν ὑπαρξίν τοῦ κώδικος παρέχοντες, κατὰ τὸ δυνατόν, βραχεῖαν περιγραφὴν τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων του, ἐπιφυλασσόμενοι ἵνα ἐπανέλθωμεν βραδύτερον ἀναλυτικώτερον, μελετῶντες λεπτομερέστερον τὰ περισσότερον ἐνδιαφέροντα ἐκ τούτων.

Ὁ κώδιξ δεδεμένος δι' ἀρχαιοπρεποῦς δερματίνου καστανοχρόου δεσίματος, ἔχει διαστάσεις 0,220×0,155 εἶναι γεγραμμένος ἐπὶ περγαμηνοῦ χάρτου καὶ πλὴν τῶν πρώτων τεσσάρων σελίδων, αἵτινες δὲν εἶναι ἠριθμημένοι, αἱ λοιπαὶ ἔχουν ἀρίθμῳσιν διὰ γραμμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ α'-υς' (1-406).

1. Ἀπὸ τῆς σελίδος α' ἀρχεται ὕλη ἰατροσοφικοῦ περιεχομένου, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἰατροὺς διὰ τῆς ἐξῆς φράσεως: «διὰ νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὑγίαν του ὥσον καιρὸν ζῆ».

Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς σελίδος ἀναγινώσκειται, καίτοι διαγεγραμμένη, ἡ φράσις: «Ἐκ τῶν τοῦ Βασιλείου Ἀπτάλη», καταφανῶς γραφεῖσα μεταγενεστέρως, ἀφορᾷ δὲ προφανῶς εἰς ἓνα τῶν κατόχων τοῦ κώδικος.

Μέχρι τῆς σελίδος λη' εἶναι γεγραμμένοι αἱ συνταγαὶ καλλιγραφικῶς καὶ εὐαναγνώστως, καταλήγουσι δὲ εἰς τὸ Κεφάλαιον «Προγνωστικὰ τῶν φλεγματικῶν καὶ διαιτικῶν τούτων» διὰ τῆς φράσεως «ὡς διαιτικοῦ φλέγματος».

2. Ἀπὸ τῆς λθ' μέχρι τῆς μη', διὰ γραφῆς μᾶλλον δυσαναγνώστου, εὗρηται ἀναγεγραμμένοι διάφοροι συνταγαί.

1. Ἡ ὀρθογραφία κατὰ τὴν δημοδίκως, διατρεῖται ὡς ἔχει. οίευσιν τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ κώ-

Αὐτῶν προτάσεται τὸ συνταγολογικὸν πρόθεμα, σχῆμα ὁμοιάζον πρὸς τὸν ἀριθμ. 4 (Recipe=λάβε), τὰ ὀνόματα δὲ τούτων ἢ τινων τῶν ἐν αὐτοῖς φαρμάκων διατηροῦνται: εἰς τὴν ἰταλικὴν κατὰ τὸ πλεῖστον, γεγραμμένα ἄνευ στίξεως (οὐγκαιντο ροζατο, θην νεγρο, μπολο αρμενο κλπ.).

Ἡ ὅλη συγγραφή, ἀνορθόγραφος, φαίνεται ὀλίγον μεταγενεστέρα, προφανῶς μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ.

Αἱ σελίδες μθ' καὶ ν' κεναί, ἐχρησιμοποιήθησαν πολὺ μεταγενεστέρως ὡς σημειωματάριον, ἐνῶ ἀπὸ τῆς να' συνεχίζεται τὸ συνταγολόγιον μέχρι καὶ τῆς σελ. πα'.

Αἱ συνταγαὶ ἀπὸ σελ. ξε' ἕως πα' ἐγράφησαν κατὰ τὸν τύπον καὶ διὰ χειρὸς τοῦ γράψαντος τὰς μέχρι τῆς λη', ἐνῶ αἱ σελ. πβ' καὶ πγ' εἶναι λευκαί.

Παρεμπιπτόντως ἐλλείπουν σχισθεῖσαι αἱ σελίδες νθ' ἕως ξδ', ὡς καὶ αἱ πγ' ἕως ιβ'.

Ἀναφέρομεν συνταγὴν ἐπιγραφομένην «Βάλσαμον Καθολικὸν τοῦ Τριβελλάτι φαρμακοποιοῦ καὶ χυμικοῦ εἰς τὴν Ἑνετίαν, εἰς τὸ Ἐργαστήριον ὁποῦ ἔχει διὰ σημεῖον τὸν σταυρὸν τῆς Μάλτας, σιμὰ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῶν Ρωμαίων» καὶ ἑτέραν «βάλσαμον λεγόμενον καθολικὸν καὶ κοινωφελὲς ὁποῦ διαδίδεται ἀπ' ἐμένα τὸν ἰωσήφ κολομπάνην ἐπινομαζόμενον ἀλφιερ λομπάρδον, μὲ προνόμιον καὶ θέλημα τῶν ἐξοχωτάτων ἀρχόντων, ὁποῦ εἶναι ἐπιστάταις εἰς τὴν υγιάν τῆς βενετίας».

3. Ἐν σελ. ιδ' ἀναγράφονται δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἐφ' ὀλοκλήρου σελίδος, τὰ ἐξῆς: «Ἀπόρρητα τῆς Φύσεως Ἱατρικά, Ἐκτεθέντα παρὰ Σεβαστιανοῦ Βρεσσάνι τοῦ ἐπίκλην ἱατροῦ τῆς Φεράρας καὶ Τυποθέντα πολλάκις ἐν Ἑνετίᾳ Κρεμώνᾳ, ἐν Παβίᾳ καὶ ἐν Μπρεσίᾳ Διὰ Ἰακώβου Τουρλίνου Καὶ μεταφρασθέντα ἀπὸ τὸ Ἰταλικὸν εἰς τὴν κοινὴν διάλεκτον τῶν ῥωμαίων, Ἐν Σμύρνῃ ἀψλζ' μαρτίου θ'».

Ἐπακολουθεῖ συλλογὴ ποικίλων συνταγῶν, ἀρχομένων μὲ τὴν ἐπιγραφὴν συνταγῆς: «Ἀπόρρητον μεγάλον διὰ νὰ παύσῃ τινὰς κάθε λογῆς αἰμορραγίαν ἢ ἀπὸ λαδοματιᾶν ἢ ἀπὸ πληγῆν εἶναι» καὶ καταλήγον εἰς σελ. ριδ' μὲ τὴν φράσιν «Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα».

Ἡ γραφή εἶναι ἐνιαία μὲ ἐρυθροῦς τοὺς τίτλους τῶν συνταγῶν καὶ μέλαιναν τὴν καταγραφὴν τούτων.

Ἀπὸ σελ. ριε' ἕως ρμ' τὰ φύλλα ἐλλείπουν.

4. Ἡ σελ. ρμα' ἐπιγράφεται ὡς ἐξῆς: «Ἐκ τῶν τοῦ ἀριστοτέλους, Φυσιολογικῶν μεταφρασθέντα ἐκ τῆς τῶν ἐλλήνων Γλώττης, εἰς ἀπλήν φράσιν Παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυρίου Γεωργίου Ὁμήρου».

Ἐνταῦθα, ὡς ἢ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει, πρόκειται περὶ μεταφράσεως

τοῦ σχετικοῦ ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλους «ἐκ τῆς τῶν Ἑλλήνων Γλώττης εἰς ἀπλήν φράσιν παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυρίου Γεωργίου Ὀμήρου».

Ὁ Γεώργιος ἤ ἐπὶ τὸ χαϊδευτικώτερον Τζόγιας Ὀμηρος, ἐκ τῶν ἐπιφανέστερων Συμυρναίων τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ὀμηριδῶν τῆς Σμύρνης¹.

Υἱὸς τοῦ Παύλου Ὀμήρου διερμηνέως τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου, προκρίτου τῆς Σμύρνης καὶ εὐεργέτου τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου, ἐνυμφεύθη τὴν Σμαράγδαν Νοταρᾶ, ἀπόγονον τοῦ Λουκᾶ Νοταρᾶ, ἀρχηγοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Στόλου κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Υἱπῆρξεν εἰς τῶν ἰδρυτῶν τῆς Βυαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης μετὰ τῶν Ἱεροθέου Δενδρινοῦ, Παντ. Σεβαστοπούλου καὶ Τζωρτζῆ Βιτάλη (1733), συμμετέσχε δὲ μεθ' ἑνδεκα ἄλλων Συμυρναίων εἰς τὴν ἴδρυσιν «ἀδελφосύνης» πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Γραικικοῦ Νοσοκομείου τῆς.

Ἐκ τῆς βιβλιογραφίας δὲν ἀναφέρεται περαιτέρω ἂν ὁ Γεώργιος Ὀμηρος ὑπῆρξε συγγραφεὺς διατριβῶν.

Ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ διασωθεῖσα ἐν τῷ περιγραφομένῳ χειρογράφῳ, δεικνύει ὅτι οὗτος δὲν ὑπῆρξε μόνον εἰς τῶν φιλομούσων ἰδρυτῶν τῆς περιπόστου τῆς Σμύρνης Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ μελετητῆς καὶ μεταφραστῆς τῶν ἐλλήνων σοφῶν.

Ἡ μετάφρασις εἰς γλῶσσαν κοινὴν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Κεφαλαίου Α' μετὰ τὴν φράσιν «Ὅτι οἱ διαλογισμοὶ τῆς ψυχῆς ἀκολουθοῦν εἰς τὰ πάθη τοῦ σώματος» καὶ καταλήγει εἰς τὸ Γ' Κεφάλαιον, ἐν σελ. ρπς' μετὰ τὴν φράσιν «Τέλος τῶν Φυσιογνωμονικῶν Ἀριστοτέλους».

5. Ἐν σελ. ρπζ'-ρπθ' περιλαμβάνεται τὸ «Περὶ συλλήψεως ἀνθρώπου ἐκ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σοφιστοῦ, κεφ. α'», ἐν δὲ σελ. ρπθ'-ρχα' ἡ «Ἱπποκράτους ἀρχιῖατροῦ πρόβρησις περὶ θανάτου προγνωστικὰ ἦν εἶπεν ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ».

6. Ἀπὸ σελ. ργδ'-σδ' ἐπακολουθοῦν συνταγαὶ ἀποτελοῦσαι συνέχειαν, διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς γεγραμμέναι, τῶν ἐν σελ. λθ' ἤδη περιγραφεισῶν (πρόκειται περὶ μεταγενεστέρως γραφεισῶν).

7. Ἀπὸ σελ. σε' ἕως σιδ' διὰ καλλιγραφημένης γραφῆς παρέχονται ὁδηγίαι ὑδρολογικοῦ περιεχομένου. Ἀρχονται μετὰ τὸ «Διὰ νὰ δοκιμάξῃς εἰς ποῖον τόπον εὐρίσκεται νερὸ ὅταν θέλῃς νὰ κάμῃς πηγᾶδι» κατωτέρω δὲ «ἄλλη δοκιμασία τεχνικότερα».

Ἀμφότερα ἀποτελοῦν ἐλευθέραν μετάφρασιν τοῦ παρὰ Κασσιανῷ Βάσση ἀπαντῶντος Ὑδροσκοπικοῦ τοῦ Παξάμου².

1. Νικ. Καραῶ, Ἡ Οἰκογένεια τῶν Ὀμήρων τῆς Σμύρνης (Ἀθῆναι 1956) καὶ Μικρασιατικὰ Χρονικά, Ζ', σ. 173 (Ἀθῆναι 1957).—Ν.Κ.Χ. Κωσιτῆ, Ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Συμυρναϊκοῦ Μητρο-

πολιτικοῦ Κώδικος. Συμυρναϊκὰ Ἀνάλεκτα. Τεύχος Α', σ. 13 (Ἀθῆναι 1906).

2. *Geoponica sive Cassiani Bassi Scholastici de Re Rustica, Eclogae,*

Ἐν σελ. σς' ἕως ση' ἀναφέρεται «ἕτερον περὶ δοκιμῆς ὕδατος» καὶ ἐν συνεχείᾳ «ἕτερη δοκιμασία τοῦ ἐπιγίνῳναι τὴν γῆν ἂν ἔχη νερὸ δόκιμος». Ἀμφότεραι προέρχονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως¹.

Ἐν σελ. σθ'-σιδ' ἐπακολουθεῖ «ἕτερον περὶ ποιότητος ὕδάτων κλπ.» καὶ «πῶς νὰ θεραπεύσης τὰ θρομερὰ νερά».

8. Ἐν σελ. σιδ'-σιθ' ἀναφέρει τρόπους «διὰ τοὺς σπόρους, νὰ μὴ τοὺς βλάβπτουν εἰς τὰ χωράφια τὰ πουλιὰ καὶ ἄλλα ζῶα»² καὶ ἐν συνεχείᾳ «διὰ νὰ μὴν κουδαλοῦν τὸ σιτάρι οἱ μῦρμιγκες»³, «διὰ τὸ κριθάρι νὰ μὴν κόβγεται καὶ νὰ μὴν βλάβεται»⁴, «διὰ τὸ ἀλεύρι νὰ μὴν βλάβεται»⁵, «διὰ νὰ ἡξεύρης τὸ σιτάρι πόσον φυρὰ εἰς τὸ μύλον καὶ πόσον εἰς τὸν φούρνον καὶ πόσον εἰς τὴν ἄλλην ἐργασίαν»⁶ καὶ τέλος «πῶς νὰ κάμης ψωμὶ χωρὶς προζύμι»⁷.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω, ὡς καὶ τὰ ἐπακολουθοῦντα, προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ ἀντίστοιχα χωρία τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου.

9. Ἐπακολουθοῦν αἱ σελ. σκ'-σκβ' ἀφορῶσαι εἰς τὸ «νὰ ψήσης τὰ ὄσπρια γλύγορα»⁸ καὶ εἰς τὸ «νὰ φυλάξης τὰ ὄσπρια ἀπὸ τὸν ὄσπορολέοντα (λύκος ἢ ὀροβάκκη, ἡγουν, ἢ αἶρα»⁹). Ἐνταῦθα συγχίζει τὸν λύκον καὶ τὴν αἶραν.

10. Ἀπὸ σελ. σκδ'-σκς' ἐπακολουθοῦν δδηγίαι «διὰ τὴν ἰατρίαν τῶν Γεωργῶν καὶ ὅταν τοὺς δακάνουν καὶ τοὺς κεντρόνουν φίδια καὶ σκορπιοὶ τὶ νὰ κάμουν»¹⁰ καὶ «περὶ θηριακῆς ἀμπέλου καὶ πῶς νὰ τὴν κατασκευάσης»¹¹, ὡς καὶ ὀδηγίαι ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἀμπελοουργίαν, ἀπὸ σελ.

¹Ἐκδ. Teubner (Henricus Beckh.), Βιβλ. Β', Κεφ. 4 σ. 36 καὶ 37 (Lipsiae MDCCLXXV) καὶ Γεωπονικὰ τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου (Μετάφρ.), Γεωργικὸν Δελτίον, Τεύχος Β', Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 1930, σ. 30-31 (Ἀθῆναι 1930).

1. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 5, σ. 37 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 31-33.

2. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 18, σ. 56-58 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 42-43 (Ἐκ τῶν τοῦ Ἀφρικανοῦ).

3. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 29, σ. 70 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 49 (Ἐκ τῶν τοῦ Σωτίωνος).

4. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 30, σ. 70 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 49 (Ἐκ τῶν τοῦ Δαμηγέροντος).

5. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 31, σ.

70 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 50 (Ἐκ τῶν τοῦ Δαμηγέροντος).

6. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 32, σ. 71 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 50 (Ἐκ τῶν τοῦ Φλωρεντίνου).

7. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 33, σ. 71 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 50 (Ἐκ τῶν τοῦ Διδύμου).

8. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 41, σ. 77 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 54 (Ἐκ τῶν τοῦ Δημοκρίτου).

9. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 42, 43, σ. 78-79 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 54 (Ἐκ τῶν τοῦ Σωτίωνος).

10. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Β', Κεφ. 47, σ. 82-83 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 57 (Ἐκ τῶν τοῦ Φλωρεντίνου).

11. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Δ', Κεφ. 8,

σκαζ'-σλδ', ἦτοι «διὰ νὰ μὴ χαλοῦν τὰ σταφύλια»¹, «διὰ νὰ μυρίζουν»², «διὰ νὰ μὴ τὰ προσβάλλουν ἢ σφύγγες»³, «διὰ νὰ μείνουν ἕως τὴν ἄνοιξιν»⁴, «διὰ νὰ μὴ σαπίζουν τὸ χειμῶνα»⁵ καὶ «διὰ νὰ κάμῃς τὰ ἀμπέλια, νὰ κάμουν πολὺν καρπὸν»⁶.

11. Ἐν σελ. σλγ' ἀναφέρει «τρόπον καθαρίσματος τοῦ θολοῦ κρασιού»⁷ καὶ «τί πρέπει νὰ τρώγῃ προτοῦ πῆγῃ διὰ νὰ μὴ μεθύσῃ»⁸, περαιτέρω δὲ ἐν σελ. σλδ' «διὰ νὰ κοπῆ ἢ ἐπιθυμία τοῦ κρασιού»⁹, «διὰ νὰ νιστηκοθοῦν οἱ μεθυσμένοι»¹⁰ καὶ «περὶ κατασκευῆς κρασιού»¹¹.

Ἀπὸ σελ. σλε' ἕως σμα' παρέχονται περιγραφαὶ τρόπου παρασκευῆς «κρασίων ἱαματικῶν»¹² καὶ χρήσις τούτων καὶ δὴ τῶν κάτωθι εἰδῶν: «Ροδίτου»¹³, «Ἀνιθίτου»¹⁴, «Ἀνισίτου»¹⁵, «Ἀππίτου»¹⁶, «Ἀσαρίτου»¹⁷, «Γλυχωνίτου»¹⁸, «Δαφνίτου»¹⁹, «Μαραθίτου»²⁰, «Κονιζίτου»²¹,

σ. 111-112 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 74 (Ἐκ τῶν τοῦ Φλωρεντίνου).

1. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Δ', Κεφ. 6, σ. 109 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 73 (Ἐκ τῶν τοῦ Ταραντίνου).

2. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Δ', Κεφ. 9, σ. 112 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 75 (Ἐκ τῶν τοῦ Παξάμου).

3. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Δ', Κεφ. 10, σ. 113 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 75 (Ἐκ τῶν τοῦ Δημοκρίτου).

4. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Δ', Κεφ. 11, σ. 113 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 76 (Ἐκ τῶν τοῦ Βηρυτίου).

5. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Δ', Κεφ. 15, σ. 118-121 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 79 (Ἐκ τῶν τοῦ Διδύμου).

6. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Ε', Κεφ. 24, σ. 147-148 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 94 (Ἐκ τῶν τοῦ Ἀφρικανοῦ).

7. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Ζ', Κεφ. 22, σ. 208 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 128 (Ἐκ τῶν τοῦ Φρόντωνος).

8. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Ζ', Κεφ. 31, σ. 211 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 130. (Ἐκ τῶν τοῦ Ἀφρικανοῦ). [Ὁ πίνων πρέπει νὰ εἶναι στεφανωμένος μὲ κλώ- νους πίτυος].

9. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Ζ', Κεφ. 32, σ. 212 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 130 (Ἐκ

τῶν τοῦ Δημοκρίτου).

10. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Ζ', Κεφ. 33, σ. 212 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 130 (Ἐκ τῶν τοῦ Βηρυτίου).

11. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Ζ', Κεφ. 36, σ. 213 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 131 (Ἐκ τῶν τοῦ Οὐίνδανιωνίου). [Ὁ καλλιεργῶν πρέπει νὰ εἶναι στεφανωμένος μὲ κισσόν].

12. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 1, σ. 216 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 133.

13. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 2, σ. 217 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 133.

14. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 3, σ. 217 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 133.

15. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 4, σ. 217 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 133.

16. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 5, σ. 217 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 133.

17. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 6, σ. 217 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 133.

18. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 7, σ. 217 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

19. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 8, σ. 218 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

20. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 9, σ. 218 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

21. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 10, σ. 218 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

«Πετροσελινίτου»¹, «Πηγανίτου»², «Τιλίτου»³, «Ύσωπίτου»⁴, «Σελινίτου»⁵, «Διὰ μήλων»⁶, «καθαρτικοῦ»⁷, «Θυμίτου»⁸, «Ροῖτου»⁹, «Ἀψινθίτου»¹⁰, τέλος δὲ παρέχει συνταγὰς κατασκευῆς «ἄξους»¹¹ καὶ «ἄξους Σκίλλης»¹². Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Κώδικος γενικῶς καὶ ἐν συνεχείᾳ τμήμα ἐκ τῆς συγγραφῆς Μελετίου, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ πρώτη εἰς τὴν τότε καθομιλουμένην μετάφρασιν τῶν σημαντικωτέρων Κεφαλαίων καὶ ἄρθρων τῶν Γεωπονικῶν τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου.

12. Ἀπὸ σελ. σμα' ἕως τοθ' περιλαμβάνεται τμήμα ἐπιγραφόμενον: «Μελετίου μοναχοῦ καὶ Ἰατροῦ Λόγος περιέχον φάρμακα ἐμπειρίας Ἰατρικῆς κατ' Ἀλφάβητον».

Ὁ Μελέτιος μοναχὸς καὶ ἰατρός, κατὰ τὸν Krumbacher¹³, ἴσως ἐξῆσε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως Θεοφίλου.

Οὗτος ἀναφέρει ὅτι διεσώθησαν πραγματεῖαι τούτου «περὶ ἀνατομικῆς τοῦ ἀνθρώπου, περὶ ψυχῆς καὶ περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων» ἐν συνεχείᾳ¹⁴ δὲ ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ Μελετίου. «Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον λατινιστὶ μεταφρασμένον ὑπὸ Nicolaus Petreius ἐν Βενετίᾳ 1552 καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον ἐξέδωσε κατὰ τρία τῆς Ὁξωνίας χειρόγραφα ὁ J. A. Cramer¹⁵.

1. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 12, σ. 218 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

2. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 13, σ. 219 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

3. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 14, σ. 219 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 134.

4. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 15, σ. 219 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

5. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 16, σ. 219 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

6. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 17, σ. 219 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

7. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 18, σ. 220 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

8. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 19, σ. 220 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

9. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 20, σ. 220 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

10. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 21, σ. 221 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 135.

11. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 37, σ. 228 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 140. (Ἐκ τῶν τοῦ Σωτίωνος).

12. *Geoponica*, ἔ. ἀ., Η', Κεφ. 42, σ. 230 καὶ Γεωργ. Δελτ., σ. 141. (Ἐκ τῶν τοῦ Πυθαγόρου).

13. *K. Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Litteratur*, § 259, σελ. 614 (München, 1879) καὶ *K. Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γεωργ. Σωτηριάδου*, Β' σελ. 415 (Ἀθήναι, 1900).

14. *K. Krumbacher*, ἔ. ἀ. σ. 617, σημ. Β7 καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἔκδοσιν σ. 420, σημ. Β7. Ἀναφέρονται περαιτέρω τὰ ἐξῆς: α) Πρβλ. *L. Bachmann, Questio de Meletio graeco inedito ejusque Latino interprete Nic Petreio*, ἐν Rostock 1833. Περὶ τῶν χειρογράφων τοῦ Μελετίου πραγματεύεται ὁ *Fr. Ritschl, De Meletio physiologo brevis enarratio* τοῖς τοῦ *Ritschl Opuscula philologica* 1 (1866) 693-701. Προσθῆκαι ἐν σ. 838-840.

15. *Anecdota Oxoniensia*, 3, 1-157 (1836).

Ὁ αὐτὸς μελετητῆς¹ ὁμιλῶν ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν δημῶδων ἐκλογῶν καὶ διασκευῶν τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων γράφει τὰ ἐξῆς: «Δημῶδεις ἐκλογαὶ καὶ διασκευαὶ τῶν ἱατρικῶν συγγραμμάτων κατέστησαν ἀναπόφευκτοὶ καθόσον ἐμαραίνετο ἡ ἐθνικὴ παιδεία καὶ τὸ χάσμα ἠϋρύνετο μεταξὺ γραπτῆς καὶ λαλουμένης γλώσσης. Ἡ κυρία ἀξία τῶν δημῶδεστέρων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον παραφράσεων τούτων ἔγκειται ἐν τῇ λεξικολογικῇ των ὕλῃ, ταύτης δὲ χάριν ἀξίζει νὰ δημοσιευθῇ ἐν οἰονδήποτε ἐκ τῶν κειμένων τούτων. Ὁ βουλόμενος νὰ ἔχῃ ἰδέαν περὶ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ποιότητος τῶν βιβλίων τούτων, ἀρκεῖ νὰ φυλλολογήσῃ τὸ ἱατρικὸν τμήμα τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τῆς παρασιανῆς ἢ βιενναίας βιβλιοθήκης. Τοιοῦτον ἱατροσόφιον κοινὸν κεῖται π.χ. ἐν κώδικι βιενναίῳ ἱατρικῷ ἐλληνικῷ 48 (Nessel) φυλ. 1-28. Δημῶδη ἐπιτομὴν τοῦ Μελετιῦ περιέχει κώδιξ βιενναίος ἱατρ. ἐλλην. 53 (Nessel) φυλ. 129-189, Ἱατροσόφιον ἐκ τοῦ Ἱπποκράτους, Γαληνοῦ κ.ἀ., ὁ κώδιξ τοῦ Πανόρμου XIII, C, 3, ὅπως διόλου δημῶδες συνταγολόγιον ὁ κώδιξ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βονωνίας 3634 (ἀρχή: Ὅταν ἔχει τὸ αὐτὶ σκώληκας μέσα) κλπ.»

Εἰς τὴν *Byzantinische Zeitschrift*² ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τῶν τοῦ Martini, ἐν Ferrara, ἐλλείπει ὁ κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 117, περιέχων τὴν διατριβὴν τοῦ Μελετιῦ μοναχοῦ «Περὶ φύσεως ἀνθρώπου», ἣτις ἐξετυπώθη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπισκόπου Νεμέσιος ἐξ Ἑμέσης.

Εἰς τὴν *Bibliotheca Graeca* τοῦ Joh. Fabricius³ ἀναφέρεται ὅτι τὸ βιβλίον του «περὶ φύσεως ἀνθρώπου» ἦτο ἐγγεγραμμένον εἰς τὸν κώδικα «Sequieriano» καὶ τὸν «Caesareo», μὲ τὸν τίτλον: «πόνημα κατὰ σύνοψιν περὶ φύσεως ἀνθρώπου, ἐξερανοσθὲν καὶ συντεθὲν παρὰ Μελετιῦ μοναχοῦ, θέματος τοῦ Ὀψικίου Βαύδου ἀρέσκου, χωρίου Τιβερίουπόλεως (εἰς Μεγάλην Φρυγίαν) μονῆς λεγομένης τρεῖς, ἥτοι τῆς Ἁγίας Τριάδος: Συλλογὴ ἐκ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐνδόξων καὶ τῶν ἔξω λογάδων φιλοσόφων».

Ἀναφέρονται περαιτέρω οἱ συγγραφεῖς οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Μελετιῦ περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου: Ἀριστοφάνης, Ἀριστοτέλης, Βασίλειος, Καλλιμαχος, Χρυσόστομος, Κύριλλος, Ἐμπεδοκλῆς, Ἐπίκουρος, Γαληνός, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, Ἡσίοδος, Ὅμηρος, Λυκόφρων, Πίνδαρος, Πλάτων, Σωκράτης, περὶ τῆς Φύσεως τοῦ ἀνθρώπου (κατὰ τὸν Πλάτωνα).

1. K. Krumbacher, ἔ. ἀ. σ. 619, σημ. C 4 καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐκδοσιν, σ. 425, σημ. Γ 4.

2. Τόμ. VI, σ. 413 (1897).

3. J. Fabricii, *Bibliotheca graeca*, τ.9, σ. 305-307 (Hamburgi, MDCCCIV).

Εἰς τὰς ὑποσημειώσεις ἀναφέρει τὸ περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἑλληνοβαρβαρικὸν ἐκ τῶν τοῦ Γαλῆνου, Ἴπποκράτους καὶ Μελετίου Φιλοσόφου συλλεγόν.

Ἐπίσης σημειοῖ τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 ὡς ἀποτελοῦν «ἐκλογὰς ἀνωνύμου συγγραφέως ἑλληνοβαρβαρικῆς ἐκ τοῦ Ἱατροσοφίου τοῦ Μελετίου, εἰς κεφάλαια 217 διηρημένον, περιλαμβανομένης τῆς ἀρχῆς τοῦ Μελετίου Ἱατροσοφίου» καὶ ὅτι εἰς Φλωρεντίαν εἰς τὸν Λαυρεντιανὸν Κώδικα XIX, 1 ὑπάρχει ἱατροσόφιον κλπ. τοῦ ὁποῖου τὸ δέκατον κεφάλαιον ἀναγράφεται: Μελετίου μοναχοῦ, «περὶ φύσεως ἀνθρώπου».

Ἐκ τῶν ἄνω ἀναφερθεισῶν πηγῶν⁴ διαπιστοῦται ὅτι ὑφίσταται καὶ «ἱατροσόφιον τοῦ Μελετίου», διαφορετικοῦ τελείως τύπου πρὸς τὸ ἡμέτερον, ἐπιφυλασσόμεθα δὲ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς συγκριτικὴν τῶν δύο μελέτην. Σήμερον παρέχομεν ἀπλῶς σύντομον περιγραφὴν τῶν περιεχομένων του.

Τοῦτο εἶναι διηρημένον εἰς ἀ'-ρνα' Κεφάλαια, ποικίλου περιεχομένου.

Ἄρχεται ὡς ἑξῆς: «Περὶ Ἀθρυσίας ἤγουν ἀφαγίας τῶν ρούχων καὶ τῶν διβλίων. Κεφ. ἀ'», ἀφορᾷ δὲ τοῦτο εἰς τρόπον προφυλάξεως ρούχων καὶ διβλίων «ἀπὸ τῶν ποντικῶν καὶ τῶν σκουλικῶν» μὲ «ἀψηθίαν ξερήν».

Τὰ Κεφ. β'-λδ' ἀφοροῦν εἰς συνταγὰς ποικίλης θεραπευτικῆς χρήσεως.

Τὰ Κεφ. λε'-λζ' ἀφοροῦν εἰς «ὑπνοτικὸν ὀρνέων», «περὶ θήρας περδίκων» καὶ «πῶς νὰ σκοτώσῃς ταῖς ὄρνιθαις».

Ἀκολουθοῦν Κεφάλαια τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς προάσπισιν ἀπὸ τῶν ἐντόμων (λη' κονώπων, λθ' μυῶν, ρ' κορέων, ρα' ψύλλων, ρβ' σκορπίων, ργ' ὄφρων).

Τὰ Κεφ. ρδ'-ρι' περιλαμβάνουν συνταγὰς διὰ δολώματα τῶν ψαριῶν καὶ γενικῶς τὴν ψαρικὴν.

Τὸ Κεφ. ρια' ἐπιγράφεται «περὶ φυσικῶν συμπαθειῶν καὶ ἀντιπαθειῶν τοῦ Ζωροάστρου», ἐπακολουθεῖ δὲ τὸ ριβ' «περὶ μελισσῶν».

Τὰ Κεφ. ριγ'-ρκβ' περιλαμβάνουν ἱστορίας διαφόρων φυτῶν (ἐλαίας, δάφνης, κυπαρίσσου, μυρσίνης, δενδρολιθάγου, ρόδου, κρίνου, ἴου, ναρκίσσου καὶ κισσοῦ).

Ἐπακολουθοῦν τὰ Κεφάλαια ρκγ'-ρν' διαλαμβάνοντα ὁδηγίαις περὶ τὴν γεωργίαν.

1. Τὸν Καθηγητὴν Διονύσιον Ζακυθητὸν καὶ τὸν Δ/ντὴν τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

κ. Α. Βρανούσην, εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὰς βιβλιογραφικὰς πληροφορίας, ἃς μοι παρέσχον.

Τὸ Κεφ. ρνα' περιλαμβάνει «Ἐρμηνείαν διαφόρων βοτάνων καὶ λέξεων ἱατρικῶν κατὰ Ἄλφάβητον».

Ἐνταῦθα ἀλφαβητικῶς ἀναφέρονται (σελ. τνε'- τοθ'), τὰ ὀνόματα διαφόρων φαρμάκων μετὰ τῶν ἐπεξηγήσεων των εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Τὰ πλείονα τῶν κεφαλαίων τούτων ἴδια τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὴν γεωργίαν προέρχονται ἐξ ἀντιστοίχων κεφαλαίων τοῦ Κασσιανοῦ Βάσσου, περιλαμβανόμενα εἰς τοῦτο αὐτούσια ἢ ἐν μεταφράσει.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον κέκτηται, ἀπὸ λαογραφικῆς ἴδια πλευρᾶς, τὸ ἀλφαβητικὸν λεξιλόγιον φαρμάκων μὲ τὰς λαϊκὰς ὀνομασίας τῆς ἐποχῆς του, ἐφ' οὗ ἀσφαλῶς θὰ ἐπανέλθωμεν.

13. Ἀπὸ σελ. τπ'- τπζ' ἀναγράφονται ποικίλα ὑπὸ «Τοῦ σοφοτάτου παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Ἄλῃ παρὰ δὲ Ἑλλησιν Ἀβυτζάνου»¹ ἀναφερόμενα, ἐν οἷς καὶ ὁ τρόπος λήψεως τοῦ σφυγμοῦ μεθ' ὥραίου σκαριφήματος (βλ. πίνακα 1) ἐπακολουθοῦν δὲ «ἕτερα κεφάλαια περὶ σφυγμῶν καλλίστου Ἀνδρομάρκου», «Περὶ κρισίμων ἡμερῶν», «σκευασία τοῦ σκυλλίτικου ὄξους», «σκευασία ἄλατος», «περὶ φλεβοτομίας», «Παύλου τοῦ Αἰγινήτου, σχολαίων»² περὶ φλεβοτομίας», «Ἐπίσκεψις φλεβοτομίας πότε ὠφείλη φλεβοτομεῖν» καὶ «περὶ ἡμερῶν Σελήνης».

14. Ἐν τέλει ἀπὸ σελ. τηη' ἕως υς' ἀκολουθεῖ συγκέντρωσις τῶν ἱατρικῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν τοῦ Διοσκουρίδου,³ περὶ μέτρων ὑγρῶν, περὶ μέτρων μέλιτος, περὶ μέτρων γενικῶς, περὶ μέτρων ἐλαίου, οἴνου καὶ μέλιτος.

*
**

Ἐπιγραφεὶς Κώδιξ προέρχεται προφανῶς ἐκ Σμύρνης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάγεται δὲ εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ 1737 καὶ τοῦ 1829 περίοδον.

α'. Τὸ ὅτι ἡ προέλευσις του εἶναι ἐκεῖθεν συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ περιεχόμενον κατὰ τὸ πλεῖστον διαλαμβάνει ὕλην συγγραφέων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ δῆ:

1ον Τοῦ μεταφράσαντος τὰ Ἱατρικὰ ἀπόρρητα τῆς Φύσεως τοῦ Βρεσσάνι (ἐν Σμύρνη) ἐν ἔτει 1737, Μαρτίου θ'.

2ον Τοῦ Γεωργ. Ὁμήρου, μεταφράσαντος τὰ Φυσιογνωμικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ζήσαντος κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον († 1752).

1. Πρόκειται περὶ τοῦ διασήμου Ἀραβος ἱατροῦ Ἀβικέννα.

2. Ἀνάγνωθι: σχολίου περὶ φλεβοτομίας. Ὁ Παῦλος ὁ Αἰγινήτης διητέλεσεν ἱατρὸς τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς,

περιοδεύσας δὲ τότε ὅλον τὸν γνωστὸν κόσμον ἔλαβε τὸ ὄνομα περιοδευτής.

3. Ὁ πρῶτος συστηματοποιήσας τὰ τότε γνωστὰ φάρμακα εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ Ὑγῆς Ἱατρικῆς».

3ον. Τοῦ Μελετίου μοναχοῦ, καταγομένου ἐκ Τιβεριουπόλεως, Μεγάλης Φρυγίας, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

6'. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον γραφῆς του ὑπάρχει ἐν τῷ ἔσω ἐξωφύλλῳ τὸ ἀκόλουθον χρονικόν: «1829: Ἰανουαρίου 4 ἐγεννήθη ἡ θυγάτηρ μου Πατρόνα, ἡμέρα Παρασκευή».

Ἄρα δεόν νὰ εἶναι ἀρχαιότερον τῆς ἡμερομηνίας ταύτης, οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ 1737, ὅτε μεταφράσθη τὸ ἔργον τοῦ Βρεσσάνι.

Τὸ ὅλον ἔργον ἐμφανίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Κρουμβάχερ παρεχομένην διὰ τὰς δημῳδαίς ἐκλογὰς καὶ διασκευὰς εἰκόνα, αἵτινες «κατέστησαν ἀναπόφευκτοι λόγῳ τοῦ δημιουργηθέντος, ὡς γράφει ὁ ἴδιος, χάσματος μεταξὺ γραπτῆς καὶ λαλουμένης ὕλης», ἡ κυρία δὲ ἀξία τούτων ἔγκειται εἰς τὴν λεξιλογικὴν των ὕλην.

Ἡ τελευταία αὐτη, ἰδίᾳ διὰ τὸ βιβλίον τοῦ Μελετίου, εἶναι ἀφθονωτάτη. Ἄλλ' ἐπὶ ταύτης θέλομεν ἐπανέλθει.

Παν. Γ. Κρητικὸς

Θανάτῳ ὄξει: - Πάινεν ἐν μεν οὐδ' ὕδωρ τὸν σφυγμὸν
 μωρηνημῶντα ἢ ἀσταλῶς φερόμενον ἢ οἰονεῖ ζῳμοντα
 ἴσλο, ἴσδι σφραῶς ἐν θανάτῳ λευμῆριον: -

ἐξω γὰρ
 μβάνε τὴν
 δεξιὰν χεῖρα ἀπὸ
 ἔξω μετὰ τῆς δεξιᾶς οὐρῆς
 σκοπῆ τῆς σφραῶς
 μετ' ἑ
 ἐν τῇ χεῖρ
 ἡ δεξιὰ χεῖρ τῆ
 ἰατροῦ: -

Λιχάριος
 παρακίς
 ἐπιτάξις
 χονάριος

ἑτέρα κεφαλαία
 περί σφυγμῶν κακίς
 Ἀνοξείαριος: - α:

Τὸ σῶμα ἐν ἀνδρῶν σφραῶς
 ἐν δ' ὀσφραῶν κατὰ τῆς σφραῶς. ἐξ αἱματῶ, φρέγμα
 τας, χονῆς ξανθῆς λεῖ, ἢ μέλαινας. ἢ ἐν μέτωπῳ πρὸς
 αὐτὰ τὰ σφραῶν: -

Πίν. 1. Σκαρίφημα τρόπου λήψεως σφυγμοῦ (σελ. πγ')